

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛІЗМУ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПАМ'ЯТКАХ КОНФЕСІЙНОГО СТИЛЮ ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКОГО АРЕАЛУ XIV СТ.

Визначено особливості системи голосних в богослужбових пам'ятках північноукраїнського ареалу XIV ст. Вокалізм північноукраїнських конфесійних пам'яток зазнав впливу церковнослов'янського правопису, а також поліського усного народного мовлення, що відображено в рефлексії **ě*, континуації колишніх **e* та **a*, хитаннях, викликаних переходом *e* в *o* після шиплячих, у зміні початкового *je* в *o*, континуації давніх **i* та **u*, рефлексах сполучень **tort*, **tolt*, **tert*, **telt*, варіативності префіксів і прийменників у/в. Така специфіка фонетичної системи текстів поряд з іншими висновками може свідчити про формування староукраїнської писемнолітературної мови в її поліському варіанті.

Ключові слова: конфесійний стиль, богослужбові пам'ятки, вокалізм, церковнослов'янська мова, північноукраїнський ареал.

Українська літературно-писемна мова XIV ст. функціонувала в різних стилях: проводили роботу над переписуванням церковнослов'янських книг, розвивалася українська літописна традиція, активно формувалося діловодство. Пам'ятки XIV ст. Ю. Шевельов зараховує до давньоукраїнського періоду української мови, який представлений значною кількістю документів, але складені вони, на думку дослідника, здебільшого церковнослов'янською мовою, тож елементи місцевої фонетики, за його спостереженнями, треба виловлювати з цієї маси чужомовного матеріалу [9, с. 54]. Натомість Я. Запаско констатує: «Уже в другій половині XIV ст. в офіційних документах, у писемних літературних джерелах виразно виявляються риси загальнонародної української мови» [4, с. 53].

Переписування богослужбових книг церковнослов'янською мовою, яке активно ширилося українськими територіями, здійснювалося місцевими мешканцями (українцями), тому новостворені рукописи вміщували багато відмінних від оригіналу помилок, які відбивали особливості усного регіонального мовлення писарів. Відтак у більшій чи меншій кількості відображалися елементи живої української народної мови, що, зрештою, призвело в XII – XIII ст. до поступового відходження від старослов'янського писемного узусу й постання української літературної мови, як висновує І. Огієнко: «На кінець XIV ст. виробляється зовсім нова українська літературна мова, яку бачимо не тільки по канцеляріях та в світських творах, але й в писаннях духовних осіб, – в літописах, в житіях святих та в деяких нових перекладах. Починають перекладати знову навіть

деякі з давніших перекладів, настільки відчувалася тепер різниця між літературними мовами старшою і новою. Стара засада, щоби літературною мовою була мова церковна, падає тепер досить помітно» [8, с. 116-117].

Мета нашої статті – дослідити особливості вокалізму в богослужбових пам'ятках північноукраїнського ареалу XIV ст. Джерельною основою наукової студії стали конфесійні тексти, створені на поліських теренах, – Луцьке Євангеліє XIV ст., Луцький Псалтир 1384 року, Київський Псалтир 1397 року.

Аналізуючи вияви фонем у пам'ятках конфесійного стилю, які зазнали значного церковнослов'янського впливу, зауважимо, що діалектні фонетичні риси відображаються в них не однаковою мірою, оскільки цьому не завжди сприяла сама графіка. Тож у певних випадках, можна припустити, деякі фонетичні особливості були досить сильно розвинуті в мові писаря, проте він не міг відтворити їх через обмежені можливості тогочасного письма.

Давній голосний **ě* отримав різні континуанти в текстах конфесійного стилю. Складну картину дає вживання букви - у Київському Псалтирі 1397 р., хоч в абсолютній більшості випадків літера пишеться згідно з етимологією, але наявна значна кількість випадків відхилень від традиційного написання [7, с. 14]. Тож паралельно із літерою *ѣ* – *възмѣтаеть, заклѣпи, въ законѣ, растерьгнѣмь* [4, с. 271], *всѣхъ* КП, 8, *вѣка* КП, 13, в *ѣрѣ* КП, 42, *зѣницю* КП, 18 зв., на *мнѣ* КП, 41, *надѣюоеиса* КП, 4, *нынѣ* ЛП, 3 зв., *стрѣлати* КП, 13 зв. – порівняно часто зустрічається *є* замість ненаголошеного **ě*, зокрема, в коренях слів: не *крєпит са, онємѣхъ, наєдєиша, прєреканьє, стрєлають* тощо; в ненаголошених флексіях: *ѡ бзѣ сѣє* моємъ, в *селєхъ, доколє, по бєдрє* твоєи, *посредє* та ін. [7, с. 14], а також: *елея* КП, 5 зв., *елеємь* КП, 62, *посредє* КП, 143 зв., *процєтоуть* КП, 130, в *поутинє* КП, 138, *севера* КП, 152 зв., *стрєлати* КП 83 зв., *стрєлаюое* КП, 106 і под.

Ятевий континуант *ѣ* послідовно виступає в Луцькому Євангелії XIV ст., зокрема, в наголошеній позиції: *бєѣдоваєта* ЛЄ, 2 зв., *вѣроуюцимь* ЛЄ, 1 зв., *дѣлатємь* ЛЄ, 14, *исьѣчень* ЛЄ, 12 зв., *свѣтъ* ЛЄ, 1, *собѣ* ЛЄ, 3 зв., *тѣла* свогоє ЛЄ, 6, *хлѣбъ* ЛЄ, 3 зв. та ін., в ненаголошеній: *видѣвъ* ЛЄ, 4 зв., *оу вѣкы* ЛЄ, 15, *оу мирѣ* ЛЄ, 1 зв., *нынѣ* ЛЄ, 10, *показа роуцѣ* и *нозѣ* ЛЄ, 7 тощо. Проте зміна *ѣ* на *є*, на думку мовознавців,

представлена консеквентно: *отъвѣща, отъвѣщаи-те, отъвѣщавъ, оумѣсташь, дела, посъледънии, оу недоузе, цѣла, несмь, слѣти, окамѣнело, имѣнъя, телеса, целованъя, оу терпенъи, тебе/тобе, себе* і под. [2, с. 124]. Приклади відображення ятевих континуантів у мові Луцького Євангелія XIV ст. приводять до висновків, що рефлекс *ѣ вимовлявся «як дифтонг, ближчий швидше до *e*, ніж до *и*» [2, с. 125].

Варіативні написання, зумовлені переходом *ѣ > e*, репрезентовані в Луцькому Псалтирі 1384 року: *ѡ(т) бѣсовъ* ЛП, 19 зв. – *бе(с)* ЛП, 8, *болѣзнь* ЛП, 12 зв. – *болезнь* ЛП, 19 зв., *жеребъя* ЛП, 27 зв. – *жрѣби* ЛП, 37 зв., *к тобѣ* ЛП, 9 зв. – *к тебе* ЛП, 4, *ѡ тебе* ЛП, 10 зв., *телесе* ЛП, 19 зв. – *тѣло* 19 зв., ще пор. у ненаголошеній позиції: *зеницю* ЛП, 18, *телесная* ЛП, 9; в наголошеній: *надежа* ЛП, 10, *оу семь* житъи ЛП, 9 та ін. Префікс *пре-* засвідчено досить часто: *законопрѣступными* ЛП, 32 зв., *не презри* 11 зв., *прѣрѣжанъя* ЛП, 23, але: *законопрѣступници* ЛП, 4 зв., *прѣблѣгаго* ЛП, 10, *не прѣзри* ЛП, 8, *прѣпоюасал* ма ЛП, 22 зв., *не прѣстаю* ЛП, 31, *прѣстоупленіє* ЛП, 19 і под. Знаходимо у цій пам'ятці поодинокі випадки зміни *ѣ > і : *вси* правии ЛП, 39, *всвидѣдци* ЛП, 26 зв., *сирыхъ* ЛП, 84 зв., *сиру* ЛП, 111 і под., а також приклади зворотного поплутування *и* та *ѣ*: *смѣрѣнъе* ЛП, 37, *смѣренъя*, *гордыхъ смѣриши* ЛП, 22.

У Київському Псалтирі 1397 р. графему *и* не місці ятя подибуємо нечасто: в *незлоби* КП, 138, на *политане ѡсѣ* КП, 108 зв., *посреди* КП, 187, *сирыхъ* КП, 88, *сироу* КП, 114 зв., *вси* КП, 6 зв., до *земли, ис темници, призовите, посреди* [7, с. 14], в *мирлѣхъ* [4, с. 271] тощо. Небагато написань *и* на місці давнього *ѣ в Луцькому Євангелії XIV ст.: *миси, ники, видѣше, не вдолѣють ѣу*, а також у префіксі *при-* (замість *прѣ-*): *примоудрость, приломивъ, пригрѣшѣнъя, придають сѧ, придасть* [2, с. 124].

У церковних текстах знайшли відображення північні говірки, зокрема в рефлексах колишніх *ѣ та *'а. До прикладу, в мові Київського Псалтиря 1397 р.: *ефиѣлене* КП, 97, *засцѣмь* КП, 144, *кленѣхоусѧ* КП, 139 зв., *прозебаи* КП, 143 зв., *прозебаюцѣя* КП, 224 зв., *прокленоуть* КП, 158 зв., *прозѣбати, прозѣбаюцѣмоу* [7, с. 15]. Проте написання в Луцькому Псалтирі можуть свідчити про більш кодифікований правопис того часу в північному регіоні: *има* ЛП, 8 зв., *кнази* ЛП, 2, *любацѣмь* его ЛП, 30 зв., *памѣть* ЛП, 10 зв., *прѣпоюасѧ* ЛП, 22, *смѣтеса* ЛП, 5 зв., *сѣма* ЛП, 28 та ін. Відтак ми не виявили жодного написання *e* на місці *ѣ та *'а в ненаголошеній позиції, консеквентно засвідченого в інших па-

м'ятках Полісся: можливо, це пов'язано з тим, що писар послідовно використовував графему *ѧ* для його передавання.

Так званий «новий ять», що виник унаслідок подовження *e* перед складом із затраченим редукованим *ь*, консеквентно вживається в текстах Луцького Євангелія XIV ст.: *знамѣнѣмь, зѣмная, камѣнь, корѣнъя, осоужѣнъи, осьѣавлѣная, оучѣнъи* та ін., що є прикладом однорідного фонетичного процесу, притаманного, на думку Я. Баньчеровського, лише південноруським (тобто українським) діалектам [1, с. 27].

Щодо написання «нового ѣ» в Луцькому Євангелії XIV ст., і П. Бузук, і Я. Баньчеровський виокремлювали його як характерну рису пам'ятки із західнополіських теренів, тож становить саме західнополіську мовну особливість, проте В. Мойсієнко зауважує, що ця риса, котра відображає «ікання» на місці **e*, зникає з більшості північноукраїнських пам'яток XV ст., а в XVI та XVII ст. її майже не виявляють, відтак припускає переписування цих графем з протографа – копії Добрилового чи Галицького Євангелія, з яких і «примандрували» до Луцька «нові ѣ» [6, с. 148], тож можна висновувати, що вони списані з Євангелій попередніх століть.

Використання «нового ѣ» подибуємо ще в одній західнополіській пам'ятці – Луцькому Псалтирі, що відображено у варіативних формах: *възвеселитисѧ – весѣльѧ* ЛП, 17; *младѣнцѣмь* ЛП, 18 зв. – *устѣ младенечъ* ЛП, 7 зв., *смѣрѣнъе* ЛП, 27 зв. – *смѣренъе* ЛП, 11, а також: *блѣгословлѣнъе* ЛП, 3 зв., *въжделѣнъи* ЛП, 24, *защититѣль* ЛП, 36 зв., *ѡполчѣнъе* ЛП, 22 тощо.

У мові Луцького Євангелія XIV ст. засвідчені написання *оу* замість *о*: *скоузѣ, апоустолы, оустави* (замість *остави*), які, на думку П. Бузука, могли б відбивати живу мову переписувача, але через поширеність подібних випадків у болгарських рукописах пропонує вважати їх наслідками південнослов'янського впливу [2, с. 125]. Натомість Я. Баньчеровський вважає такі приклади наслідками зближення вимови фонем, яке на той час ще не мало значного поширення, а в сучасній українській мові функціонує у південно-західному наріччі, тобто фонетичний процес зміни **o > *u* визначився, за твердженнями дослідника, «як одна із розвинутих рис української мови» [1, с. 32].

Цілком традиційно для конфесійного стилю відображено сполуку *ра* на початку складу: *распѣтїє, блгоразоумнъи* [7, с. 19]; *работати* КП, 140 зв., *работаша* ЛП, 23, *равенъ быхъ* ЛП, 31, *разбоинику* ЛП, 31, *развратишисѧ* ЛП, 22, *разгнаѧ* ЛП, 21, *разъгнѣви* ЛП, 12, *раздрушиши* ЛП, 7 зв., *разроуши* КП, 71 зв., *разлихѣсѧ* ЛП,

27, *разумъ* ЛП, 23 зв., *разоумно* КП, 64, *разумѣ(и)* КП, 5 зв., *распростерто* ЛП, 19 зв., *распростра- ниль* КП, 5, *растлѣша* ЛП, 15 тощо, але: *розгорѣся* КП, 99 зв. тощо.

У текстах релігійних пам'яток XIV ст. виявляємо написання *o* на місці ненаголошеного етимологічного *a*: *запо(д)* (тобто *захід*) КП, 144, *пологати* КП, 100, *пологана* КП, 143, *помогака* КП, 153, *помогає(т)*, *аєнь пополяють* КП, 147 зв. (але *попалаєть*, *попалить* КП, 210 зв., *попали* КП, 150) та ін., котрі науковці вважають описками, зробленими під впливом сусідніх літер *o* [7, с. 15].

Не можна однозначно пояснити написання *a* на місці ненаголошеного *o* перед складом з *a* в іншомовних лексемах Київського Псалтиря 1397 р.: *анагри*, *карабли*, оскільки подібне явище спостерігається в запозичених словах інших пам'яток: *манастырь*, *арамать*, *анагръ*, *арамафы*, це навряд чи варто вважати виявами «акання»; за твердженнями В. Німчука, тут, очевидно, наявна асиміляція, а в деяких випадках – описки, причому в питомих лексемах Київського Псалтиря 1397 р. *a* на місці ненаголошеного *o* не спостерігається [7, с. 15].

Репрезентовано хитання, викликані переходом *e* в *o* після шиплячих. За матеріалами богослужбних текстів XIV ст., послідовна зміна *o* < *e* після *ж*, *ч*, *ш* не простежується: *въчера* ЛЄ, 13 зв., *вчерашньи* 126 зв., *жєны* ЛЄ, 3, *жестоко* ЛЄ, 17, *пришель* ЛЄ, 20, *скроушенных* КП, 44, *чюжемоу* КП, 60 зв. тощо. Поодинокі приклади явища переходу *e* в *o* після шиплячого приголосного та *j*, зафіксовані в Луцькому Євангелії XIV ст., – *вашего*, *яого*, *яоמוу*, *нашемоу* – свідчать, за твердженнями Я. Баньчеровського, про певну ступінь м'якості попереднього приголосного та процес лабіалізації *e* в *o*, тобто в діалекті, яким говорив писар, ствердіння шиплячого ще не відбулося [1, с. 30-31]. Написання, що вказують на перехід наголошеного *e* після шиплячого приголосного в *o*, виявляємо в інших богослужбових книгах XIV ст.: *избави ма ѿ(т) абышо(д)ших ма* КП, 41, *обладающемоу* КП, 86, *виодшому на нбо* [7, с. 15], але в Луцькому Псалтирі превалують традиційні написання: *желчию* ЛП, 19 зв., *жестокыя* ЛП, 17 зв., *миноувшеє* ЛП, 9, *дрѣво саженоє* ЛП, 1 зв., *человѣчскыя* ЛП, 13 зв., *чертога* ЛП, 23 зв., *языченъ* ЛП, 9 зв. і под. Питання про причини відсутності зміни *e* в *o* після шиплячих у цій конфесійній пам'ятці Полісся залишається нерозв'язаним.

Подидуємо ознаки переходу *je* в *o* на початку слова в числівниках і похідних словах: *єдинъ* ЛЄ, 2 зв., *єдиного* ЛЄ, 3 зв., *единого* КП, 5 зв. – *одинъ* ЛЄ, 2 зв., проте превалують церковнослов'янські форми: *единъ* ЛП, 8 зв., *единого* ЛП, 8 зв., *еди- номышлениемъ* КП, 74, *единою* КП, 82,

єдиночадъ ЛП, 32 тощо. Також і в інших части- нах мови: *олѣмь* ЛП, 28 зв. – *елеемь* КП, 62, *езера* КП, 162, *елень* КП, 57 тощо.

Злиття голосних *ы* та *и* представлено нечасто, зокрема, в західнополіських богослужбових тек- тах: *мертвиш оуслышатъ* ЛЄ, 10 – із *мерътвыхъ* ЛЄ, 6. Я. Баньчеровський припускає, що обмежена кількість прикладів змішання голосних *ы* та *и* в Луцькому Євангелії XIV ст. (*тыскаць* – *тискаць*), свідчить про незавершеність фонетичного проце- су, який в українських говорах розвивався неодна- ково, а також про сильний вплив церковнослов'ян- ської орфографії у пам'ятках церковного змісту [1, 26], проте на основі однієї пам'ятки конфесійного стилю остаточні висновки щодо незавершеності фонетичного процесу злиття голосних *ы* та *и* робити непереконливо.

Приклади поплутування *ы* та *и* репрезентовані в Луцькому Псалтирі 1384 року: *ѿ(т)крышася* ЛП, 21, *покрышеи* ЛП, 18, *рыданье* ЛП, 30 зв. – *крилоу* ЛП, 18, *рикака* ЛП, 27, *седмерицею* ЛП, 14 зв. і под., а також у Київському Псалтирі 1397 року: *изрыи* КП, 9, *кедрі* КП, 144, *користъ* КП, 88 зв., КП, 206, *крлѣ* голоубинѣ КП, 88, *ѿ(т)ринеть* КП, 104 зв., *рикающеи* КП, 144, *сотры* всяко древо КП, 148, *ѿ(т)рыгноуть* – *отъригноу*, *рикака* – *рыка(х)*, котрі «повинні свідчити про те, що в мовленні писця звуки *ы* та *и* не розрізнялися, що є типовою українською особ- ливістю» [7, с. 14].

У конфесійних пам'ятках XIV ст. містяться як давні написання з *ы* після задньоязикових *г*, *к*, *х*, так і нові з *и*, що відбивають відповідні звукові зміни: *вл(д)кы* КП, 227, *людьскыхъ* КП, 90, *мухы* КП, 147 зв., *ногы* КП, 41 зв., *погыблѣ* КП, 173, *празники* КП, 101 *члѣчьскыя* КП, 14 зв., *языкы* своїми КП, 6 зв., *врагы*, *грѣхы*, *кроткыя*, із *роуки* – *вселеньскихъ* КП, 12 зв., *исто(ч)ники* КП, 108 зв., *всакиа*, *глоухи*, *погибнета*, *расхищахоу*, *оужики* тощо [7, с. 16-17; а також: *аки*, *оу вѣкі*, *грѣхі*, *други*, *изъбытъки*, *многи*, *паки*, *погибнетъ*, *посохи*, *оученикі* та ін. [2, с. 125-126]. За тверджен- нями П. Бузука, у мові Луцького Євангелія немає випадків поплутування *ы* та *и*, окрім написань після задньоязикових *г*, *к*, *х*, тож дослідник висновує, що в мові переписувача давнього тексту *ы* ще загалом відрізнялося від *и*, і тільки після задньоязикових вимова *ы* змінилася в напрямі до *и*; більш-менш те ж саме відношення між обома категоріями випадків, на думку мовознавця, у Пандектах Антіоха 1307 року [2, с. 126]. До подібних висновків приводять спостереження над текстами Луцького Псалтиря 1384 року, у яких майже відсутні приклади змішування голосних *ы* та *и*, за винятком написань після приголосного *р* і задньоязикових *г*, *к*, *х*: *погибнетъ* ЛП, 2 –

погибнете ЛП, 3, ще пор.: *врагы* ЛП, 22 зв., *книгы* ЛП, 8, *многы* ЛП, 39, *разгыбаютьса* ЛП, 8, *оубогымъ* ЛП, 10 тощо; на *высокихъ* ЛП, 22, *въ вѣкы* ЛП, 25 зв., *съ грѣшники* ЛП, 34 зв., *ѡ(т) моуки* ЛП, 18 зв., *ѡстанъкы* ЛП, 18 зв., *плотьскими* ЛП, 9, *поковыаша* ЛП, 26 зв., *из роуки* ЛП, 27 зв., *члвчьскыя* ЛП, 14 зв. та ін.; *въсхытити* ЛП, 12 зв., *въсхыщакя* ЛП, 27, *грѣхы* ЛП, 19 зв. і под.

Випадки хитання ненаголошених *и* та *е* у богослужбових текстах XIV ст. поодинокі: *призри* ЛП, 27 зв. – *презри* ЛП, 9 зв., *преидоша* ЛП, 21 – *придѣте* поклонимса ЛП, 31, не *прегрѣша(т)* КП, 44 зв. – *пригрѣша(т)* КП, 44 зв., *бѣсовѣ* КП, 134, *прелагаютса* КП, 63, *преидоша* КП, 98 зв., *собравшие* КП, 205 зв., *зимли* КП, 109 тощо.

Вплив церковнослов'янських писемних традицій позначився на написанні континуантів колишніх звукосполучень **tort*, **tolt*, **tert*, **telt*: *брашно* ЛЄ, 12, *възвратистася* ЛЄ, 3 зв., *гла(с)* ЛЄ, 2, *ѡ(т) града* ЛЄ, 4, *здравъ* ЛЄ, 16, *въ средоу* ЛЄ, 14, *посрѣдѣ* же *васъ* ЛЄ, 3 тощо. Це послідовно підтверджують приклади написань у Луцькому Псалтирі 1384 року: *възвратьсья* ЛП, 6, *враждоующа* ЛП, 3 зв., *грады* ЛП, 10 зв., *дрѣво* ЛП, 18 зв., *злата* ЛП, 24, *устъ младенечъ* ЛП, 7 зв., *посрѣдѣ чрѣва* ЛП, 27, *прахъ* ЛП, 23, *прѣвыше* ЛП, 7 зв., *сребро* ЛП 14 зв., *оуслади* ЛП, 19 зв. та багато ін., але *нагородѣства* ЛП, 10; в Київському Псалтирі: *брашно* КП, 101, *власъ* КП, 55 зв., *вражья* КП, 60 зв., *главы* КП, 55 зв., *гла(с)* КП, 5 зв., *въ градѣ* КП, 65, *древанѣ* КП, 100 зв., *масло кравье* КП, 209 зв., *позлащена(х)* КП, 62, *посраматса* КП, 55 зв., *посреде* КП, 65, *пре(д)* лю(д)ми КП, 88, *сребро* КП, *ѡ(т) среды* КП, 101, 86, *храни* КП, 50 зв. та ін. Цілком слушно, що й на думку В. Німчука у конфесійному письменстві панівними були неповноголосні форми: *врази*, *плѣненіи* [7, с. 19].

Численні випадки варіативності в Луцькому Євангелії пов'язані з чергуванням префіксів і прийменників *в/у*: *оумрете* – *въмрете* ЛЄ, 20 зв.; *оученикы* ЛЄ, 8 – *въченикы* ЛЄ, 12; *въчителю* ЛЄ, 4 зв. – *оучителю* ЛЄ, 4 зв.; *въложю* ЛЄ, 7 зв. – *оуложю* ЛЄ, 4 зв.; *въскрѣшию* ЛЄ, 14 зв. – *оускрѣшию* ЛЄ, 14 зв.; *въ ребра* – *оу ребра* ЛЄ, 7 зв.; *въ средоу* ЛЄ, 14 – *оу вѣкы* ЛЄ, 15; *въ Иероусалимѣ* ЛЄ, 2 зв. – *оу народѣ* ЛЄ, 18 зв.; *оу гробѣхъ* ЛЄ, 10 – *въ книгахъ* ЛЄ, 8 тощо. За твердженнями П. Бузука, факти хитання *в* і *у* з'являються на ґрунті особливий вимови *в*, найчастіше – в початковому складі: *въсть* замість *оустъ*, *во виши* замість *въ оуши*, а також: *оу славоу*, *оу корабль*, *оу себѣ*, *оузнесе*, *оусаженъ*, *оуходать* поряд із *въмрети*, *отъ вѣности* та ін.; рідше – в середині слова: *Аоурамля*, *Аурама*, *видѣоуше* [2,

с. 123-124]. Як підсумовує дослідник мови Луцького Євангелія XIV ст. Я. Баньчеровський, змішання *в* та *у* в мові писаря унаслідок їх фонетичної тотожності проходило в широкому масштабі і «було властиве усім західноруським діалектам, що лягли в основу української і білоруської мов» [1, с. 23-24].

Почасти спостерігаємо поплутування префіксів і прийменників *в/в* у текстах Луцького Псалтиря, зокрема, чергування префіксів *в/въ* – *оу/у*: *въдворитса* ЛП, 32, *въпованыѣ* ЛП, 9 зв. – *оубоюса* ЛП, 28 зв., *оуврачюи* ЛП, 19, *оукрыетса* ЛП, 24, *увазють* ЛП, 12, не *оуклониса* ЛП, 34, *оумью* ЛП, 33, *оумоли* ЛП, 10, *оуподоблюса* ЛП, 34 зв., *оуслыша* ЛП, 6, *оусноухъ* ЛП, 3, *оустыдательса* ЛП, 6, *оустрашаюса* ЛП, 18 зв. та ін.; прийменників *въ* – *во* – *оу*: *въ молбахъ* ЛП, 30, *въ оустѣхъ* ЛП 4 зв., *въ ямоу* ЛП, 6 – *во* *вразѣхъ* ЛП, 5 зв., *во оужасѣ* ЛП, 38, *во оуши* ЛП, 20 зв. – *оу* тебе ЛП, 25 зв. та ін. Аналогічні зміни виявляємо в Київському Псалтирі: *вдовиць* КП, 88, *вложив* КП, 54 зв., *впадетса* КП, 9, *вразоумлю* КП, 41 зв., *въ* скорби КП, 5, *в* веселии КП, 87 зв., *в* домъ КП, 6 – *оубогомоу* КП, 10 зв., *оузрю* КП, 9 зв., *оукрылса* КП, 74, *оукрѣшиася* КП, 52 зв., *оумыеть* КП, 77 зв., *оу* лъсти КП, 47 – *во* *вратѣхъ* КП, 11, *во* *источники* КП, 162, *во* *оуста* КП, 54 зв. тощо.

Наведені приклади засвідчують вільне чергування *ѣ* – *у*, що є яскравим виявом формування тенденції до милозвучності в середньоукраїнській мові XIV ст. Зміна *у* – *в* у позиції перед наступним приголосним – фонетична риса, спільна для предків українських і білоруських говірок [3, с. 66]. Чергування *в* - *у* на початку слова було досить поширеним у середньоукраїнську добу в усіх українських і, очевидно, у більшості білоруських діалектів, і стало однією із характерних спільних рис сучасних української та білоруської мов [5, с. 214].

Отже, вокалізм північноукраїнських конфесійних пам'яток зазнав впливу церковнослов'янського правопису, а також поліського усного народного мовлення, що відображено в рефлексії **ѣ* (*наследиша*, *стрѣлають*), континуації колишніх **ѣ* та **а* (*прозебающа*, *зацеъмь*), хитаннях, викликаних переходом *е* в *о* після шиплячих (*виодиоумоу*, *обладающому*), у зміні початкового *ѣ* в *о* (*одинъ*), континуації давніх **і* та **у* (*мертвиши* – *мерѣтвѣхъ*, *рикаа* – *рыка(х)*), рефлексах сполучень **tort*, **tolt*, **tert*, **telt* (*нагородѣства*, *передѣ*), варіативності префіксів і прийменників *в/в* (*въчителю* – *оучителю*, *въ* *ребра* – *оу* *ребра*). Така специфіка фонетичної системи текстів поряд з іншими висновками може свідчити про формування староукраїнської пи-

семно-літературної мови у її поліському варіанті.

Скорочення

КП – Киевская Псалтирь 1397 года из Государственной Публичной библиотеки имени М.Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде [ОЛДП F 6]. – М. : Искусство, 1978. – 468 с.

ЛЄ – Луцьке Євангеліє XIV ст. – К. : Горобець, 2011. – 262 с.

ЛП – Луцький Псалтир 1384 року. – К. : Горобець, 2013. – 512 с.

Література

1. Баньчеровский Я. О языке Луцкого евангелия XIV в. (Графика, орфография, фонетика) / Я. Баньчеровский // *Studia Slavica*. XVII. – Hungary, 1971. – 44 с.
2. Бузук П. З історії діалектології української мови. Говірка Луцької Євангелії XIV в. / П. Бузук // *Збірник Комісії для дослідження історії української мови*. – Т. 1. – К., 1931. – С. 111-135.
3. Булаховський Л. А. Вибрані праці в 5-ти т. / Л. А. Булаховський. – Т. 2. – К., 1977. – 631 с.

4. Запаско Я. П. Українська рукописна книга / Я. П. Запаско. – Львів, 1995. – 478 с. (Серія : Пам'ятки книжкового мистецтва)
5. Мойсієнко В. М. Північне наріччя української мови в XVI–XVII ст. Фонетика [Текст] : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 українська мова / Віктор Михайлович Мойсієнко. – Житомир, 2006. – 564 с.
6. Мойсієнко В. Північноукраїнське наріччя : окресленість у просторі й часі / В. Мойсієнко // *Український глотогенез : матеріали Міжнародної наукової конференції* / відп. ред. В. Мойсієнко. – Житомир : Полісся, 2015. – С. 144-165.
7. Німчук В. Українська мова в Київському псалтирі 1397 р. / В. Німчук // *Мовознавство*. – 1993. – №. 5. – С. 9-21.
8. Огієнко І. Українська літературна мова XVI століття і Крехівський “Апостол” 1560 року / І. Огієнко. – Варшава : Друкарня синодальна, 1930. – Т. 1. – 520 с. ; Т. 2. – 192 с.
9. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків : Акта, 2002. – 1054 с.

*Определены особенности системы гласных в богослужебных памятниках северноукраинского ареала XIV в. На вокализм северноукраинских конфессиональных памятников повлияло церковнославянское правописание, а также полесская усная речь, что отражено в рефлексации *ě, континуации бывших *ę та *'а, написаниях, вызванных переходом е в о после шипящих, в изменении начального је в о, континуации давних *i та *у, рефлексах звукосочетаний *tort, *tolt, *tert, *telt, вариативности приставок и предлогов у / в. Такая специфика фонетической системы текстов наряду с другими выводами может свидетельствовать о формировании староукраинского письменно-литературного языка в его полесском варианте.*

Ключевые слова: *конфессиональный стиль, богослужебные памятники, вокализм, церковнославянский язык, северноукраинский ареал.*

*The peculiarities of vowels system in God serving XIV century records of the Northukrainian Area are determined in the following article. Vocalism of the Northukrainian confessional records got into the influence of Church Slavonic Spelling and also Polissia Oral Folk Speech that is displayed in the reflexivity of *ě, continuation of former *ę and *'а, wobbles, caused by e into o after hissing, in changing initial je into o continuation of former *i and *у, reflex of words combinations *tort, *tolt, *tert, *telt, variability of prefixes and prepositions у / в. Such peculiarity of the phonetic system of texts, together with other conclusions can testify to forming of Old Ukrainian writing-literary language in its Polissia variant.*

Key words: *Confessional style, God serving records, Vocalism, Church Slavonic Language, Northukrainian Area.*